

УДК 027.7:378.4(477.43):93:008

**О. Б. Айвазян,**

кандидат історичних наук,  
директор Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету,  
вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016, Україна,  
тел.: (0382) 72 80 38,  
e-mail: ayva\_library@ukr.net

## **БІБЛІОТЕКА ЯК СКЛАДОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИШУ**

У статті розглянуто різні аспекти історії Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, висвітлено основні складові її духовних і культурних багатств, визначено роль книгозбірні у створенні та розвитку духовної спадщини вишу.

**Ключові слова:** бібліотека Хмельницького національного університету, історія бібліотек, духовна спадщина бібліотеки.

Бібліотеки акумулюють у собі надбання наукової та культурної діяльності суспільства й відображають рівень його духовного розвитку. Саме духовна і культурна складові є найважливішими аргументами існування сучасних книгозбірень. Не виключення – й бібліотеки навчальних закладів. «І неважливо – це бібліотека Оксфордського університету чи невеличка шкільна книгозбірня. І те і інше – зліпок культури різного ступеня деталізації» [5].

У фахових публікаціях, особливо тих, що стосуються історії бібліотек, часто зустрічаємо крилатий вислів, що бібліотека – душа університету. На прикладі історії розвитку Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, розглянемо історію створення та складові духовних і культурних багатств університетської книгозбірні, яка за 55 років існування стала скарбницею знань та основою для подальшого нарощування освітнього, наукового та культурного потенціалу регіону.

Це вже не перша спроба дослідити діяльність однієї з найбільших книгозбірень подільського регіону та її вплив на виховання молодих фахівців. Історія НБ ХНУ висвітлювалася у публікаціях науковців університету О. П. Григоренка [4], Ю. С. Земського, І. Х. Ткачука [7], М. Є. Скиби [10], співробітників бібліотеки Р. В. Драчук, Л. І. Іщенко [6], В. М. Петрицької [8], К. А. Чабан [9], автора даної статті [1; 2] та в окремих виданнях [3; 9].

На всіх етапах розвитку бібліотека функціонувала відповідно до мети та завдань свого вишу. Заснована у 1962 р., книгозбірня пройшла шлях від філіалу до наукового підрозділу національного університету, однією з перших у регіоні перейшла на комп'ютерні технології і вже 20 років є центром автоматизації для бібліотек Хмельниччини як навчальних, так і публічних. Наразі в біблі-

отеці сформовано значний електронний ресурс, доступ до якого реалізується через віртуальну систему обслуговування та окремі сервіси для читачів. Якщо детальніше вникнути в історію питання, то всю історію НБ ХНУ можна відобразити в хронологічній послідовності:

– 1962–1991 рр. – період формування та накопичення бібліотечного фонду, започаткування, розвитку та удосконалення традиційних бібліотечних технологій, системи обслуговування читачів, структури книгозбірні, кадрової політики, поліпшення матеріально-технічної бази завдяки розташуванню бібліотеки у новому 9-поверховому корпусі, започаткування демократичних методів управління бібліотекою;

– 1992–2005 рр. – період трансформації головних технологічних процесів бібліотеки, на основі запровадження інноваційних технологій, розвитку організаційної структури книгозбірні, її кадрового потенціалу, науково-методичної підтримки запроваджених технологій та їх популяризації через конференції, видання та публікації; час найбільших показників з обслуговування користувачів за всю історію книгозбірні;

– 2006–2016 рр. – період якісного розвитку ресурсної бази та віртуальної системи обслуговування на основі корпоративної співпраці, міжнародної та проектної діяльності, удосконалення автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС), підвищення рівня інформаційного забезпечення наукової роботи вишу, збереження та просування наукового доробку викладачів у світове середовище, активізації роботи методичного центру бібліотек ВЗО Хмельницької області, оптимізації структури та штатного розпису, надання бібліотеці статусу наукової установи [2, с. 91].

Для прикладу наведемо кілька фактів. З 1988 р. бібліотека розміщується у 9-поверховому бібліотечному корпусі з 5-ма читальними залами, 3-ма абонементами, спеціалізованими секторами науково-технічної документації та літератури іноземними мовами, залом каталогів та електронної інформації, літературною вітальнею. У структурі книгозбірні також 9 пунктів видачі на кафедрах. Універсальний фонд становить близько 620 тис. документів, щороку бібліотека отримує 250 назв періодичних видань, обслуговує понад 30 тис. користувачів, яким видається більше ніж 600 тис. документів. З 2001 р. бібліотека працює як методичний центр бібліотек вишів Хмельницької області. Статус наукового підрозділу університету вона отримала 2006 р. За 19 років (з 1998 р.) видано 31 покажчик з серії «Бібліографія наукових праць вчених університету». З 2005 р. вийшло 22 номери Інформаційного бюлетеня «Бібліотека в освітньому просторі». Обласна премія у галузі бібліотечної справи імені М. Смотрицького присуджена бібліотеці у 2006 р.

Серед основних віх автоматизації – започаткування електронного каталогу (1992 р.); веб-сайту бібліотеки (1998 р.); придбання українського програмного продукту «УФД. Бібліотека», на основі якого й досі працює вся АБІС книгозбірні (1999 р.); запроваджено автоматизований облік видачі документів, ство-

рено БД «Електронна бібліотека університету», законсервовано всі карткові читачські каталоги (2005 р); започатковано функціонування віртуальної довідки (2006 р.). Серед останніх впроваджень – надання доступу до повнотекстових наукових БД, створення та розвиток власних наукових та краєзнавчих ресурсів – баз даних «Інституційний репозитарій» (2012 р.) та «Доктори наук, професори ХНУ» (2015 р.).

Активна інноваційна діяльність бібліотеки спонукала до розвитку наукової роботи, в рамках якої проводилися соціологічні дослідження, науково-практичні конференції та семінари, розроблено низку регламентуючих документів (правил, положень, інструкцій) щодо запровадження новітніх технологій у бібліотечну практику, опубліковані статті з досвіду роботи книгозбірні. В останні роки багато уваги приділено дослідженню історії бібліотек Подільського краю, захищено дисертацію за цим напрямком та видано монографію «Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.)». Краєзнавча робота не припиняється й сьогодні. На останньому науково-практичному семінарі для бібліотек ВНЗ області «Корпоративна діяльність як засіб підвищення ефективності використання ресурсної бази вишів та оптимізація бібліотечної праці», започатковано зведену БД «Науковці Хмельниччини», участь у якій братимуть всі бібліотеки вишів області та обласні наукові книгозбірні.

За 55 років університетська книгозбірня накопичила багатий ресурсний та кадровий потенціал, спроможний реагувати на будь-які виклики часу. Але давайте розберемося, з чого складається духовно-культурний потенціал бібліотеки?

За визначенням поняття «духовне», «духовний» має багато значень – від філософського, психологічного, етичного до релігійного. Зокрема, поняття духовності у філософії, зазвичай, було пов'язане перш за все із тими формами суспільної свідомості, які, у свою чергу, ототожнювались із формами організації знання. Духовність – «категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення» [11, с. 179]. Духовне просякає усі сфери суспільного життя – економічну, соціальну та суто духовну. Але є ще один аспект, пов'язаний з спеціалізованим духовним виробництвом, спрямованим на задоволення переважно духовних потреб, з функціонуванням спеціалізованих соціальних інститутів, що професійно зайняті створенням, зберіганням та поширенням духовних цінностей. Так, духовна сфера має певну структуру і включає такі компоненти: духовне виробництво, духовні потреби, духовне споживання, духовні цінності, суб'єкти духовного життя і соціальні інститути, що забезпечують його протікання.

Викликає дискусію у науковців також визначення поняття «духовна культура», яку позиціонують і як складову культури, що охоплює мистецтво та філософію, і як елементи духовної культури, які визначають звичаї, норми, цінності, знання, інформацію, значення. Подеколи, до духовної культури відносять також фундаментальну науку [11, с. 178].

Залишимо дискусії та остаточний висновок щодо визначення духовності та духовної культури науковцям і повернемося до бібліотек. Зважаючи на те, що духовність – це прагнення людини до розвитку, моральних цінностей та знань, сучасні бібліотеки – це саме ті установи, які своїми ресурсами відповідають цим спрямуванням і не тільки зберігають багатий матеріал з історії людства, його наукових досягнень та знань з усіх ланок життя людини і суспільства, а й розповсюджують цю інформацію, що робить їх вагомим частиною духовної культури будь-якої країни світу.

З розвитком можливостей Інтернету та соціальних мереж тільки лінивий не висловлював думку щодо сучасної ролі книгозбірень, які порівнювали зі складом, музеєм, архівом та іншими статичними установами. На відміну від *складу*, який відноситься до світу матеріальної культури; *архіву*, який відображає особисту справу організації, країни; *музею*, який зберігає предмети матеріальної культури, у т. ч. й книги (але як предмети, які характеризують епоху, в якій були створені); *бібліотека* – це організована «особиста справа» культури людства, яка постійно доповнюється. Вона забезпечує доступ до інформації, роблячи зміст книг та інших документів загальнодоступним [5].

На прикладах сучасної історії, а саме: спроб закриття Бібліотеки української літератури в Москві, Кримсько-татарської бібліотеки імені І. Гаспринського у Симферополі ми бачимо, що знищення автентичності нації, її духовності починається саме зі знищення бібліотек і книг. І хочеться порадити тим, хто сьогодні зверхньо ставиться до ролі бібліотек у суспільстві через можливості Інтернету, уявити на хвилину, що особисто в них забрали пам'ять, усі роздуми, знання, досвід і порадили використовувати Інтернет, бо там є ВСЕ. Чи захочуть вони жити у такому бездуховному суспільстві, не мати власної думки, бути керованим ззовні, адже крилатою вже стала фраза «Люди, які читають книги, завжди будуть керувати тими, хто дивиться телевізор».

Повертаючись до початку та предмету статті, ми можемо констатувати, що бібліотека університету – це духовна скарбниця навчального закладу, а її зібрання, зокрема, повністю відображають вищезазначені тенденції.

Уся праця університетської книгозбірні спрямована на підтримку духовних надбань вишу. Це, по-перше, повна колекція видань науковців університету від статей до дисертацій та монографій; по-друге, вторинна аналітична інформація про науковий доробок університету, яка через бібліографію та повнотекстові наукові БД сприяє його просуванню у світове наукове середовище; по-третє, біобібліографія, яка дає інформацію не тільки про науковий доробок, але й висвітлює особистість науковця, його досягнення та внесок у духовну скарбницю університету та країни; по-четверте, інформація з історії університету, представлена в покажчиках, повнотекстових БД, віртуальних виставках, соціальних мережах тощо; по-п'яте, це й історія самої книгозбірні, яка є ровесником університету, найважливішим його підрозділом і багато в чому відображає історію вишу, і, нарешті, найголовніше – сприяння основній функції навчального

закладу – вихованню молодих фахівців, передачі їм знань не тільки професійних, а й культурних надбань людства, держави, регіону, університету.

За більш як півстолітню історію Наукова бібліотека Хмельницького національного університету накопичила вагомий досвід передачі цих знань своїм читачам та користувачам. Це і виставки, інформаційні та просвітницькі масові заходи різних форм (від читацької конференції та літературного вечора до форумів, презентацій, перформенсів, флешмобів тощо), а також соціальні мережі та Інтернет, за допомогою яких бібліотека рекомендує, інформує, аналізує результати, запрошує до читання, до нових знань, до підвищення культурного рівня, самоосвіти тощо.

Отже, вся історія книгозбірні університету, її ресурсна база та кадровий потенціал доводять, що бібліотека дійсно є духовним осередком університету, зберігає вагому частину його надбань, сприяє просуванню наукового доробку та інформації про вчених у світове середовище, усіма формами й методами роботи слугує вихованню духовно розвинених молодих фахівців та збереженню культурної і духовної спадщини університету та держави.

### **Список використаної літератури**

1. *Айвазян О. Б.* З історії наукової бібліотеки Хмельницького національного університету / О. Б. Айвазян // *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство.* – 2013. – Вип. 3. – С. 145–154.
2. *Айвазян О. Б.* На шляху до сучасної бібліотеки / О. Б. Айвазян // *Місто Хмельницький в контексті історії України : матеріали І Міжнар. наук. іст.-краєзнав. конф. / гол. редкол. Л. В. Баженов.* – Хмельницький, 2016. – С. 90–96.
3. *Бібліотека університету: витоки та сучасність : зб. наук. ст. та матеріалів, присвяч. 50-річчю з дня заснування наук. б-ки ун-ту / редкол.: О. Б. Айвазян, В. О. Глухенька, О. О. Мацей, О. М. Великосельська, О. О. Костюк.* – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 296 с.
4. *Григоренко О. П.* Виховний і культурний центр Хмельницького державного технологічного університету Поділля / О. П. Григоренко, А. Г. Філінок // *Духовні витоки Поділля: творці історії краю.* – 1994. – Ч. 1. – С. 241–244.
5. *Донских О. А.* Личное дело духовной культуры (размышления о библиотеке) / О. А. Донских // *Библиотековедение.* – 2015. – № 4. – С. 25.
6. *Драчук Р. В.* Ми в душах храм будуємо... : до 45-річчя наук. б-ки Хмельниц. нац. ун-ту / Р. В. Драчук, Л. І. Іщенко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 63 с.
7. *Кадри для служби сервісу. Становлення та розвиток університету (1967–1994 рр.) : зб. док. і матеріалів / упоряд.: І. Х. Ткачук, Ю. С. Земський.* – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 612 с.
8. *Петрицька В. М.* Невичерпне джерело знань університету. Сторінки спогадів і роздумів директора НБ ХНУ (1984–2005 рр.) / В. М. Петрицька // *Бібліотека університету: витоки та сучасність.* – 2012. – С. 42–76.
9. *Скарбниця знань університету : до 40-річчя б-ки Техн. ун-ту Поділля / уклад.: О. Б. Айвазян, К. А. Чабан.* – Хмельницький, 2002. – 130 с.
10. *Скиба М. Є.* Університетська бібліотека як авангард формування інформаційного забезпечення освітньої діяльності / М. Є. Скиба // *Бібліотека університету: витоки та сучасність.* – 2012. – С. 23–25.
11. *Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; гол. редкол. В. І. Шинкарук.* – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

Надійшла 16.05.2017 р.

**Е. Б. Айвазян,**

кандидат исторических наук,  
директор Научной библиотеки Хмельницкого национального университета,  
ул. Камянецкая, 110/1, г. Хмельницкий, 29016, Украина,  
тел.: (0382) 72 80 38,  
e-mail: ayva\_library@ukr.net

**БИБЛИОТЕКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДУХОВНОГО  
ПОТЕНЦИАЛА ВУЗОВ**

В статье рассматриваются разные аспекты истории Научной библиотеки Хмельницкого национального университета, выявлены основные составляющие ее духовных и культурных богатств, определена роль библиотеки в создании и развитии духовного наследия вуза.

**Ключевые слова:** библиотека Хмельницкого национального университета, история библиотек, духовная культура библиотеки.

**O. B. Aivazian,**

Candidate of Historical Sciences,  
Director of the Scientific Library of Khmelnytskyi National University,  
110/1, Kamianetska St., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine,  
tel.: (0382) 72-80-38  
e-mail: ayva\_library@ukr.net

**LIBRARY AS A PART OF THE SPIRITUAL POTENTIAL OF  
UNIVERSITY**

**Summary:**

On the example of the library The Scientific Library of The Khmelnytskyi National University considered the history and components of spiritual and cultural wealth of the university library, which in 55 years has become a treasure of knowledge and a basis for further expansion of educational, scientific and cultural potential of the region. The subject of research is the history of the university library and its resource base as part of the spiritual treasury of the university. Research carried out by analysis and comparison, the study documents from the history the library and the university on the basis of personal of work experience in library. Research has scientific and practical importance and will be useful for local historians, students and library professionals and managers of universities

**Key words:** Library of the Khmelnytskyi National University, history of libraries, spiritual heritage of library.

## References

- [1] Aivazian O. B. Z istorii naukovoï biblioteki Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [From History of the Scientific Library of Khmelnytskyi National University]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho universytetu imeni I. Ohienka. Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo* [Scientific works of Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University. Bibliography science]. 2013, iss. 3, pp. 145–154.
- [2] Aivazian O. B. Na shliakhu do suchasnoi biblioteki [On the way to the modern library]. *Misto Khmelnytskyi v konteksti istorii Ukrainy* [Khmelnytskyi in the context of the Ukrainian history]. Khmelnytskyi, 2016, pp. 90–96.
- [3] *Biblioteka universytetu: vytoky ta suchasnist* [The University library: origins and modernity]. Khmelnytskyi, 2012, 296 p.
- [4] Hryhorenko O. P., Filiniuk A. H. Vykhovnyi i kulturnyi tsentr Khmelnytskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu Podillia [Center of Cultural and Educational Activity and Advisory of the State Agrarian and Engineering University in Podilia]. *Dukhovni vytoky Podillia: tvortsi istorii kraiu* [Spiritual origins of Podilia: creators of the territorial history]. 1994, iss. 1, pp. 241–244.
- [5] Donskikh O. A. Lichnoe delo dukhovnoy kultury (razmyshleniya o biblioteke) [Personal records of the spiritual culture (reflections about the library)]. *Biblotekovedenie* [Bibliography science]. 2015, no. 4, pp. 25.
- [6] Drachuk R. V., Ishchenko L. I. *My v dushakh khram buduïemo...* [We are building the temple in our souls...]. Khmelnytskyi, 2007, 63 p.
- [7] *Kadry dlia sluzhby servisu. Stanovlennia ta rozvytok universytetu (1967–1994 rr.)* [Staff for the service devision. Establishment and development of the university (in 1967–1994)]. Khmelnytskyi, 2007, 612 p.
- [8] Petrytska V. M. Nevycherpne dzherelo znan universytetu. Storinky spohadiv i rozdumiv dyrektora NB KhNU (1984–2005 rr.) [Exhaustless fountain of knowledge of the university. Pages of memories and reflections of the Scientific Library of Khmelnytskyi National University's director (in 1984–2005)]. *Biblioteka universytetu: vytoky ta suchasnist* [The University library: origins and modernity]. 2012, pp. 42–76.
- [9] *Skarbnytsia znan universytetu* [The University treasury of knowledge]. Khmelnytskyi, 2002, 130 p.
- [10] Skyba M. Ye. Universytetska biblioteka yak avanhard formuvannia informatsiinoho zabezpechennia osvithnoi diialnosti [The University library as Advance-guard of the information providing of the educational operations' formation]. *Biblioteka universytetu: vytoky ta suchasnist* [The University library: origins and modernity]. 2012, pp. 23–25.
- [11] *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophy encyclopaedic dictionary]. Kyiv, 2002, 742 p.